

מבואר שצריך העמודה והערכה, ועופות אינם טעונים העמודה והערכה (מהר"א פולדא).

רבי זעירא בשם רבי אלעזר לא אומר כן אלא וכו' יצאת נקבה לעולה אף על פי שאינה ראויה ליקרב כאן ראוי ליקרב במקום אחר - מתיבת 'קרבן' יש ללמוד שהכתוב ממעט רק שהמקדיש בהמה שאינה ראויה להקרבה בשום מקום, אין בה קדושת הגוף, אבל המקדיש נקבה לעולה, שראויה להקרבה במקום אחר, דהיינו בעופות, יש בה קדושת הגוף, ועושה תמורה (תקלין חדתי לעיל יב, ב), ואם כן מפסוק זה משמע שלא כדעת רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון, אלא כדעת התנא שאמר בברייתא בשם רבי שמעון שהמקדיש נקבה לעולה עושה תמורה, והמקדיש נקבה לפסח או לאשם אינה עושה תמורה, שכן המקדיש נקבה לעולה, ראויה להקרבה כעולה במקום אחר, והיינו בעולת העוף שקריבה נקבה, מה שאין כן המקדיש נקבה לפסח או לאשם, אינה קריבה בקרבנות אלו בשום מקום [אמנם ראה להלן, שלמסקנא כוונת רבי זעירא היתה להביא מפסוק זה ראיה לדעת תנא קמא] (מנחם משיב נפש. וראה שם בדעת הקרבן העדה).

ויש שפירש, שמפסוק זה משמע כדעת תנא קמא שהמקדיש נקבה עושה תמורה, בין שהקדישה לעולה או לשלמים או לאשם, שמתיתבת 'קרבן' יש ללמוד שדוקא בהמה שאינה ראויה להקרבה במקום אחר, אין בה קדושת הגוף, אבל המקדיש נקבה, כיון שראויה להקרבה כשלמים, יש בה קדושת הגוף, ועושה תמורה [ולכן גם כשהקדישה לשם פסח או לאשם, אף שאינה קריבה בקרבנות אלו בשום מקום, הואיל וקריבה במקום אחר לשלמים, יש בה קדושת הגוף] (שם, בדעת הקרבן העדה).

אמר לון אף אני לא אומרתי אלא טמאה ממש - רבי זעירא השיב, שכוונתו לא היתה להביא ראיה מפסוק זה לדעת רבי שמעון, אלא לדעת תנא קמא, שמתיתבת 'קרבן' יש ללמוד שדוקא בהמה שמינה אינו ראוי להקרבה בשום מקום, כגון בהמה טמאה, עליה נאמר שלא חלה עליה קדושת הגוף, אבל בהמה שמינה ראוי לקרבן, כגון רובע ונרבע, או כגון המקדיש נקבה לעולה או לפסח או לאשם, שמינה ראוי להקרבה לקרבן אחר, חלה עליה קדושת הגוף, ועושה תמורה (ע"פ תקלין חדתי לעיל יב, ב, ומנחם משיב נפש).

משנה. משלש ועמדו מארבע יספק מארבע שיד הקדש על הקליונה - ואף שההקדש קונה בכסף, וכבר נתנו את המעות למוכרים, הואיל ובהדיא - באופן זה שהחפץ הנקנה עדיין לא נמשך - הקונה משלם כשער הזול, שההדיוט אינו קונה אלא במשיכה, לא יהיה כח הקדש גרוע מכח הדיוט (תקלין חדתי). וטעם זה הוא רק לכך שההקדש משלם כשער הזול ואינו חייב לשלם כשער היקר, אבל הטעם לכך שהמוכר עצמו צריך לתת להקדיש כשער הזול, ואינו יכול לחזור בו מהמקח, הוא משום שתנאי בית דין הוא שיצטרך לתת כשער הזול ולא יצטרכו הגזברים לטרוח וללכת למוכרים אחרים (תוס' י"ט, ט. וראה להם שמים).

אינו מקבל מעותיו עד שיהא המזבח מרצה - אף שהמוכר קיבל לידי את דמי המכר שמכר להקדיש, אין המעות נחשבים שלו ולא זכה בהם, עד שהסולת או היין שמכר יעלו לרצון על המזבח, שאחריותם על המוכר, ואם התקלקלו עליו להחזיר הדמים [ואינו מקבל] אינו כפשוטו, אלא שאינו זוכה בהם] (קרבן העדה; תקלין חדתי), שתנאי בית דין הוא שתהיה אחריותם על המוכר, כדי שאם יתקלקלו, לא יצטרכו הגזברים לטרוח וללכת

כל שאינה יכולה ליקרב לא היא ולא דמיה לא קדשה אלא הקדש דמים, שכיון שאדם יודע שאינה ראויה להקרבה לא היא ולא דמיה, אין בדעתו להקדישה קדושת הגוף, אלא קדושת דמים בלבד (תלמיד הרשב"ש). ויש שפירש, שדין זה נלמד מן הכתוב (ויקרא כב, יח) 'אשר יקריבו לה' לעולה', שדרשו ממנו (לעיל יב, ב) שכל דבר שראוי למזבח, יש להקריבו לעולה, ואם נאמר שעופות שהקדישם בסתם קדושים בקדושת הגוף, לא יתקיים דין זה, שהרי להקריבם בעצמם למזבח אי אפשר, שנאמר 'בבקר' - ולא עופות, ולפדותם ולהביא בדמיהם בהמות לעולה גם כן אי אפשר, כיון שעופות הקדושים בקדושת הגוף אין להם פדיון, ולכן בהכרח שחלה עליהם רק קדושת דמים, וימכרום ויביאו בדמיהם עולות (ר"ש סיריליאן, ע"פ המשך דברי הגמ', וראה ביאור מהר"א פולדא להלן בסמוך).

הכרייא בשם רבי יוחנן וכו' טעמא דהין תנאי וכו' אפילו טמאה באתו השם - טעמו של רבי שמעון בן יהודה שאמר בשם רבי שמעון [בברייתא לעיל יב, ב] שהמפריש נקבה לעולתו או לפסחו או לאשמו, אינה עושה תמורה, הוא משום שמהייתור של תיבת 'טמאה' יש ללמוד, שאפילו בהמה שראויה מצד עצמה להקרבה, ורק מחמת 'שם' הקרבן שהקדישו לשמו אינה ראויה, כגון נקבה שהקדישו לעולה, אין בה קדושת הגוף [ואפשר לפדותה גם אם לא נפל בה מום], וכיון שאין בה קדושת הגוף, אינה עושה תמורה (רבינו משולם; קרבן העדה. וראה תקלין חדתי לעיל יב, ב, שאף הוא פירש שרבי יוחנן מביא מקור לדעת רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון, אלא שפירש את הלימוד מהפסוק באופן אחר).

והטעם שהגמ' לא הביאה ביאור זה לעיל שם, משום שעיקר הסוגיא שם עוסקת בדעת רבי יהושע, אלא שרצתה הגמ' לציין שגם רבי שמעון [כפי שאומר בשמו רבי שמעון בן יהודה] סובר כמותו. ומה שהביאה הגמ' כאן את דברי רבי יוחנן בטעמו של רבי שמעון, הוא אגב דעת רבי זעירא להלן שחולק על רבי יוחנן, ודברי רבי זעירא [שאמר 'כל שאינה ראויה ליקרב וכו' אינה עושה תמורה'] מובאים מחמת הדמיון לדבריו לעיל [שאמר 'כל שאינה ראויה ליקרב וכו' לא קדשה אלא הקדש דמים'] (ע"פ ר"ש סיריליאן. וראה הגהות הגמ' ותקלין חדתי לעיל שם, שאכן גרסו שם את דברי הגמ' האלו).

ויש שפירש, שדברי הגמ' כאן הם המשך לענין הקודם, שהטעם שהמקדיש עופות בסתם חלה עליהם קדושת דמים, הוא משום שמתיתבת 'טמאה' יש ללמוד שאפילו אם הקדיש דבר שאינו טמא אלא רק לאותו 'שם' שהקדישו, כעופות שהקדישם בסתם, חלה עליהם קדושת דמים בלבד (מהר"א פולדא).

וקשיא בדיא קתיב והעמיד והעריך - לדעת המפרשים שרבי יוחנן הביא את הפסוק כמקור לדעת רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון, והפסוק עוסק בבהמה שהקדישה לקרבן שאינה ראויה לו, שאין בה קדושת הגוף וכרבי שמעון, קושיית הגמ' היא שהרי בפסוק מפורש שבהמה זו טעונה העמדה והערכה, ואם כן בהכרח שיש בה קדושת הגוף, שכן לדעת רבי שמעון עצמו [במס' תמורה (לכ, א-ב)] רק בהמות שיש בהן קדושת הגוף טעונות העמדה והערכה (רבינו משולם).

ולדעת המפרשים שרבי יוחנן הביא מקור מהפסוק לכך שהמקדיש עופות בסתם חלה עליהם קדושת דמים, קושיית הגמ' היא כיצד אפשר לומר שהפסוק מדבר בעופות, הרי בהמשך הפסוקים שם

נְחֻנְיָה חוֹפֵר שִׁיחִין - שהיה חופר שיחין ומעורות (גמ' להלן ע"ב) והמים שהיו מתכנסים בהם שימשו לעולי הרגלים ולבהמותיהם (תקלין חדתי; רש"י יבמות קא, ב), בדרכם לירושלים (רש"י ב"ק ג, א). ויש מפרשים, שחפר את הבורות בירושלים כדי שיהיו המים מצויים בה לכל תושביה ולכל עולי הרגלים שבה (רמב"ם כלי המקדש ז, טו), וכיון שעיקר חפירת השיחין נעשתה עבור עולי הרגלים, הנה הממונה עליה יושב במקדש עם שאר הממונים [שכן העליה לרגל היא מצרכי המקדש], ומטעם זה גם היה נוטל את שכרו מתרומת הלשכה [שאליו צרכי ירושלים נעשו משיירי הלשכה], אלא שממילא השתמשו במים גם תושבי ירושלים (דרך חכמה בה"ל שם).

גְּבִינֵי כְרוֹז - שהיה מכריז שהגיע זמן הקרבת התמיד (גמ' להלן יד, א), בין בשחרית ובין בין הערביים (ערוך השולחן העתי כלי המקדש כז, ו), שהוא ואנשיו היו אחראים על בדיקת הזמנים, ובהגיע זמן הקרבת הקרבן היו מכריזים על כך, הוא או אחד מאנשיו (רמב"ם כלי המקדש ז, ב).

בֶּן גֶּבֶר עַל נְעִילַת שַׁעֲרִים - שהיה מכריז בשעת השקיעה לנעול את השערים (פיה"מ ש"ס לרמב"ם), וכן בבוקר פותחים את השערים על פי ציווי (רמב"ם כלי המקדש ז, ג) [שנעילת ופתיחת השערים היתה נעשית על ידי הלויים השוערים, ובחלק מהשערים על ידי הכהנים (ראה דרך חכמה שם)], וכן היה מורה לכהנים לתקוע את התקיעות לפתיחת השערים (רמב"ם שם).

בֶּן אֲרֻזָּה עַל הַצִּלְצָל - כלי נגינה שהיה לו קול חזק, והנגינה בו שימשה סימן ללויים לפתוח בשירה שעל הקרבן (תקלין חדתי; וראה משנה תמיד ב, ג), ובן ארזזה עצמו היה תקוע בו (דרך חכמה כלי המקדש ז, ז בבה"ל), וכן היה בן ארזזה ממונה להעמיד את כל המנגנים בשאר הכלים (רמב"ם כלי המקדש שם, ושם ז, א).

הַזֶּהָרִים בֶּן לֵוִי עַל הַשִּׁיר - ממונה להורות ללויים מתי להתחיל ולסיים את השירה (תקלין חדתי), והיה יודע לשיר בצורה מיוחדת (ראה גמ' להלן יד, א). ויש שפירש, שהיה בורר בכל יום אלו משוררים יעמדו על הדוכן לומר שירה בפה (רמב"ם כלי המקדש ז, ה) [ולאחר מכן היה ראש בית אב של הלויים מעמידים בפועל (ראה ח"י מרן ר"ז הלוי שם)]. כמו כן, על פיו היו תוקעים בתצוצרות את התקיעות שתוקעים על הקרבנות במקדש (רמב"ם שם), שאלו הן תקיעות דאורייתא, בניגוד לשאר כלי הנגינה שאינם מן התורה [שלחלה, עיקר שירה בפה] והיו תחת אחריותו של בן ארזזה (דרך חכמה שם).

גְּמָרְא. מִי שֶׁהָיָה בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר מִנֶּה מֵה שְׂבָדוֹרָה, והממונים שנזכרו במשנה הם הראשונים שהיו בתחילת בית שני (קרבן העדה), שפתחיה הוא מרדכי הצדיק שהיה בתחילת בית שני (ראה תקלין חדתי במשנה בשם הגר"א), ומשנה זו נשנתה בתחילת תקופת בית שני, וכמו שמצינו שהיו משניות מתקופות קדומות שרבי סידרן לאחר מכן בדורו (תפארת ישראל בעוז א). ויש שכתבו, שכל הממונים שבאו אחריהם נקראו על שמם (רע"ב בשם רבותיו. וז"כ תוס' מנחות סד, ב לענין פתחיה זה מרדכי, ראה ביאורו לעיל ד"ה פתחיה), וכעין מה שמצינו בשמות המלכים, שכולם נקראו על שם המלך הראשון, כגון פרעה מלך מצרים (תקלין חדתי שם; תפארת ישראל שם).

יָשָׁם רְשָׁעִים יָרָקָב - רקבובית [חלודה] תעלה בשמם של רשעים, שלא יקרא אדם לבנו בשם של אדם רשע (יומא לח, ב ורש"י שם), שאדם שנקרא בשמו של אדם רשע אינו מצליח (רבנו חננאל שם). וזהו בגדר עצה טובה (הערות הגר"ש אלישיב שם, ע"פ

למוכרים אחרים (תוס' יו"ט ד, ט). ויש שפירשו, שהמוכר אינו מקבל לידיו את המעות, עד שהסולת או היין שמכר יעלו לרצון על המזבח. והטעם לכך, כדי שאם יתקלקלו, לא יצטרכו הגזברים לדון עמו (ע"פ תלמיד הרשב"י ש"ו"ש סיריליאו).

פרק חמישי - אלו הן הממונים

הקדמה: לאחר שנשלמו הלכות שקלים בארבעת הפרקים הראשונים של המסכת, יבוארו בפרק חמישי ושישי עניינים שונים השייכים לסדרי המקדש. כגון, הממונים, החותמות, הלשכות, השופרות והשולחנות שהיו במקדש (מאירי הקדמה למסכת והקדמה לפרק).

מִשְׁנֵה. אֵלֹו הֵן הַמְּמוּנִים שֶׁהָיוּ בְּמִקְדָּשׁ, ולכל אחד מהם היו תחת ידו אנשים רבים שסייעו לו בתפקידו (רמב"ם כלי המקדש ז, ב, ראה דרך חכמה שם בבה"ל, שהאריך לבאר מנין לו להרמב"ם דבר זה). ולא רק כהנים ולויים כשרים להיות ממונים, אלא גם ישראלים (תוספתא ב, טו), וכפי שמצינו להלן במשנה שאחד הממונים היה מרדכי הצדיק, שהיה משבט בנימין (הגהות יעב"ץ מנחות סה, א). ומינויים אלו הם מינויים של שורה (ראה תוספתא שם; רע"ב), ויש בהם דין ירושה, וכל הקודם לנחלה קודם לירש את המינוי, ובלבד שינהג כמנהג אבותיו (תוספתא שם), דהיינו, שימלא את מקומו בחכמה או ביראה (רמב"ם שם ד, כ).

אֲחִיָּה עַל הַנְּסָכִים - על תניית יין לנסכים וסולת ושמן למנחות, לאלו שחפצים לקנותם במקדש (ריב"ן, ע"פ המבואר בהרחבה במשנה להלן ד, ב. וראה בביאורנו שם, מחלוקת ראשונים, האם הוא היה הקונה והמוכר של דברים אלו, או שהוא היה רק הגובר על כך), ונכללו הסולת והשמן במילה 'נסכים' בלשון מושאלת, לפי שכאשר צריכים להביאם יחד עם קרבן, הרי הם מעכבים זה את זה (תוס' יו"ט, ע"פ הקדמות הרמב"ם למסכת מנחות).

פְּתִיחִיה עַל הַקֶּהֱן - 'ק' היינו שני תורים או שני בני יונה (מפרש קנים כב, א), ופתחיה היה ממונה על הבאתם למחוסרי כפרה שחייבים להביא קרבן עופות, ששילמו על כך והכניסו את המעות בקופות שנקראו 'שופרות' [על שם צורתן, שהיו עשויות כשופר (ראה משנה להלן יח, א)] (תקלין חדתי). ויש שפירש כעין זה, ש'על הקינים' היינו שהיה אחראי על אותם 'שופרות' שנקראו 'קנין', ו'גזול עולה' על שם ייעודן של המעות הניתנות לתוכם [כמבואר במשנה להלן (שם)] (רש"י מנחות סה, א; ראה רב"ד כלי המקדש ז, ט), ויש שפירש, שפתחיה היה אחראי לספק את הקנים לגזברים שהיו מוסרים אותם לאלו שהוצרכו להם לקרבן, והגזברים היו משלמים לפתחיה מהמעות שבשופר הקינים (רמב"ם שם, ע"פ מרכבת המשנה).

פְּתִיחִיה זֶהוּ מְרַדְכִי הצדיק שהיה בימי אחשוורוש (פיה"מ לרמב"ם; רש"י מנחות סד, ב; תוס' ב"ק פב, ב ד"ה ועל), שכאשר נבנה בית המקדש השני עזב את תפקידו כמשנה למלך ועלה לארץ ישראל [זהו שנאמר (אסתר י, ג) 'כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשוורוש וגדול היהודים', שאף לאחר שנעשה 'משנה למלך', העדיף להיות 'גדול היהודים', להיות ממונה בבית המקדש על הקנים (חתם סופר דרשות ח"א עמ' רז)]. ויש שהוסיפו, שכל הממונים על הקינים במשך כל הדורות נקראו על שמו של מרדכי, לפי שאין ממנים אלא בקיאים בעלי שכל ומדע כמותו (תוס' מנחות שם ד"ה אמר, וראה ביאורו להלן ד"ה גמ' מ' שהיה).

משמעות רבנו חננאל הנ"ל, והפסוק הנ"ל נאמר בדרך קללה לרשעים, שלא יקראו בשמם, ולכן לא הובא דין זה בפוסקים (טעמא דקרא משלי י, ז). ויש סוברים, שיש איסור בקריאת שם אדם רשע (מהרש"א תענית כח, א, ראה הערות הגר"ש שם וטעמא דקרא שם). והיינו דוקא באופן שהאדם הראשון שנקרא בשם זה היה רשע [אבל אילו יהיה רשע שיקרא אברהם וכדו', אין מניעה לקרוא לאחרים בשם אברהם] (תוס' שבת יב, ב ד"ה שבנא). ויש שכתב, שאם השם כשלעצמו נאה, שאין בו משמעות של כיעור וכיוצא בזה, מותר לקרוא בשם זה (שם הגדולים מערכת גדולים א, לד, בשם שו"ת בשמים ראש, ראה טעמא דקרא שם). אולם יש שכתב, דהיינו דוקא בדורות

הראשונים בזמן התנ"ך, אבל בדורנו [ואפילו בדורם של התנאים], חלילה לסמוך על זה ולקרות בשם רשעים אפילו אם הוא שם טוב ונאה, ואין מתכוונים בקריאת השם לאותו רשע [ואם עברו וקראוהו בשם של אדם הנזכר לגנאי, כדרך המתחדשים בימינו, ראוי להוסיף שם אחר ולקרותו בו, וממילא יתבטל השם הקודם, ובפרט באופן שאופפות אותם צרות שונות] (טעמא דקרא שם). ויש שכתבו, שפסוק זה מלמד שיש לברך את הצדיק כשמזכירו, ולקלל את הרשע כשמזכירו, ומי שאינו עושה כן עובר ב'עשה מדברי סופרים' (חרדים מצוות עשה מדברי סופרים ד, א-ב, וראה בראשית רבה מח, א).